

РАЗОМ НАЄЙНЕМ

Щомісячна газета Черкаського обласного благодійного єврейського фонду „Турбота поколінь – Хесед Дорот”
Видається з грудня 2000 року.

Сіван – Тамуз 5784 липень 2024

№7(271)

Пост Дев'ятого Ава

Найбільш жалобним для євреїв днем вважається Дев'яте Ава (івр. תשעה באב Tish'a be-Av). Він відзначений трагічними подіями протягом усієї єврейської історії. Ця дата стала в очах євреїв символом усіх переслідувань та нещастя, що випали на долю єврейського народу. За традицією день Дев'ятого Ава вважається датою руйнування, як першого, так і другого Храму в Єрусалимі. На згадку про це було встановлено пост. Правила та звичаї, що стосуються Дев'ятого Ава, кодифіковані в „Мішней Тора” Маймоніда (розділ Та'аніт, розділ 5) та в „Шулхан арух” (Орах Хаїм 549-561).

Євреї починають дотримуватися жалоби з руйнування Храму вже за три тижні до Дев'ятого Ава, тобто з поста 17 Тамуза (у 2024 році пост 17 Тамуза випав на 23 липня – ред.), посилюючи прояв скорботи протягом останніх дев'яти днів цього періоду, починаючи з 1-го Ава. Серед ашкеназітських прийнятих утримуватися в ці дні від зживання м'яса і вина (крім як по суботах), не одягати новий або святковий одяг і двічі на день читати приурочені до цього часу елейї (кінот), а також псалми 136 і 78. Сефарди дотримуються цих обмежень лише протягом тижня, на який випадає Дев'яте Ава.

У часи Ахаронім (починаючи з 16 століття – ред.) на ці три тижні і на весь період, починаючи з 1-го Тамуза і до полудня (у ашкеназітських) 10 Ава, а у сефардів по закінченню 10-го Ава, або навіть до кінця всього місяця Ав, були введені такі жалобні звичаї, як утримання від слухання музики („левіти не співають більше в Храмі”), прийому гостей та ходіння в гості, подорожей, купання (хоча щодо мивки для чоловіків думки поділяються) та навіть (принаймні, протягом тижня, на який припадає 9-е Ава) подружньої близькості.

Остання трапеза до початку посту повинна складатися не більше ніж із однієї страви без м'яса та вина.

Загальним правилом жалоби Дев'ятого Ава є прирівнювання його до жалоби за найближчим родичем протягом перших семи днів після похорону (шива).

Жалоба Дев'ятого Ава починається з заходом сонця 8-го Ава (у 2024 році – 12 серпня) і продовжується до появи першої зірки на небі Дев'ятого Ава (у 2024 році – 13 серпня).

Приписано дотримання наступних правил протягом усього посту: повне утримання від їжі та пиття; утримання від купання (можна лише ополіскувати руки з гігієнічною метою); утримання від подружньої близькості; утримання від користування парфумами; заборона носити шкіряне взуття; сидіти можна на підлозі або на низькій лаві (не вище 30 см); заборонено вивчати Тору, бо вона є джерелом радості, можна читати і вивчати лише тексти, пов'язані з вираженням скорботи і прикрас: Плач Єремій (Ейха) і відповідний Мідраш (Ейха Рабба), Книгу Іова, Лев. 26:14-42, Єр. 39, агадичні розділи Талмуду, присвячені руйнуванню Єрусалиму (Гітін 556-58а). Заборона вивчати Тору діє лише до полудня 9 Ава.

Існують також такі звичаї: у ніч на Дев'яте Ава спати без подушки; прийнято, щоб у синагозі цього дня горіло лише кілька свічок; цього дня знімають завісу (парохет), якою завішують Синагогальний ковчег (арон ха-кодеш), а в деяких сефардських синагогах, де такої завіси немає, вішають чорну завісу. В Єрусалимі Дев'ятого Ава прийнято йти до Стіни Плачу.

У синагогах увечері після вечірньої молитви читається „Плач Єремії” („Ейха”), де автор, сучасник руйнування Першого Храму, глибокою поетичною мовою оплакує цю національну катастрофу, яка торкнулася всього суспільства і докорінно змінила духовне та фізичне життя народу.

Книга „Ейха” згодом була доповнена кінотами („плачі”), які читають у синагогах невдовзі після „Ейхи”. Кіноти написані відомішими єврейськими поетами середньовіччя, такими як Елазар аКаліп, Шломо ібн Гвіроль, Раші, рабі Авраам ібн Езра. Крім розширення тем, згадуваних в „Ейхи”, в основі багатьох кінот лежать мідраші, пов'язані з руйнуванням Храму, і лиха, що відбулися з єврейським народом після написання книги „Ейха”, в тому числі і ті, які не відбулися 9-го Ава.

Оскільки копіяція кінот була зроблена на початку XI століття, багато подій, що відбулися після цього періоду, не згадуються, незважаючи на їх трагічні наслідки для єврейського народу. Після Другої світової війни у багатьох громадах були додані кінот, що оплакують Катастрофу європейського єврейства.

Спочатку пост 9 Ава пов'язується з „гірхом розвідників” – коли Моше привів євреїв до кордонів Землі Обітованої, вони побоялися одразу увійти до неї і упросили Моше відправити розвідників, щоб ті, повернувшись, описали країну та перспективи життя в ній. І хоча це прохання було висловлено сумніву в Б-зі, який вивів євреїв з Єгипту і обіцяв їм цю країну, все ж таки Моше погодився відправити голів 12 колін на розвідку. Розвідники, що повернулися, повідомили, що країна „укріплена до неба”, благодатна і щедра, але населена велетнями, проти яких євреї „маленькі, як коники”. Що „велетні” просто так не підуть і боротимуться на смерть за цю землю, і що багато євреїв загине в тій битві. Всю ніч з восьмого на дев'яте Ава євреї плакали, говорячи, що мало нас померло в пустелі, коли виходили з Єгипту, а скільки ще загине в битві.

Тоді Б-г рознівався і сказав, що цього разу євреї даремно плакали, але тепер у них з'явиться безліч приводів для плачу в цю ніч. Таким буде покарання за гріх зневіри. І першим покаранням стала заборона покоління, що вийшло з Єгипту, увійти до Святої Землі. Люди, що засумнівалися в Б-зі, були приречені 40 років блукати по пустелі – по року за кожен день розвідки – і померти в ній.

По-друге, через те, що євреї злякалися (попри всі чудеса і знамення) народів, що населяли Ханаан, і відмовилися увійти до Ізраїлю в обраний Б-гом час, було сказано, що тепер євреї зможуть отримати цю землю тільки після важких війн, хоча могли отримати її чудовим чином, без жодних зусиль.

Але, мабуть, і цих покарань виявилось недостатньо, щоб євреї беззастережно прийняли Б-га та його заповіді. Вже оселившись на Землі Обітованій, євреї продовжували грішити. Найважчим гріхом було ідолопоклонство, адже це пряме порушення заповіді: „Не сотвори собі кумира”. Причому, за свідченням пророка Єремії (що був свідком руйнування Першого Єрусалимського храму), об'єктом поклоніння став і безпосередньо Храм. Пророк говорив, що люди його покоління без кінця повторювали слова: „Храм Г-спода”, вважаючи, що Храм врятує їх, випулить будь-який їхній злочин. Так було забуто значення Храму, як шляху служіння Вс-вишньому, і Храм набув значення посередника, проміжної ланки у відносинах між євреями і Б-гом. По суті, зняв досягнення мети (служби Б-гу, спілкування з Вс-вишнім) набуло невідповідної важливості і зайняло у свідомості людей центральне місце. Мета ж відійшла на другорядні позиції. Тому і був зруйнований Храм: Б-г прибрав цю спокусу. І доти, доки євреї не покаються в гріху невіри, це покарання буде з ними, і будуть з'являтися нові і нові приводи для плачу в цей день.

Ось перелік сумних подій, що відбулися протягом століть 9-го Ава:

- 2449 від створення світу (1313 до н.е.) Вс-вишній виніс вирок, згідно з яким покоління, що вийшло з Єгипту, було приречене блукати по пустелі 40 років і померти, так і не побачивши Країни Ізраїлю.
- 3338 від створення світу (422 до н.е.) вавилонським царем Навуходоносором був зруйнований і спалений Перший Храм, побудований Соломоном в 9 столітті до н.е.
- 3828 рік від створення світу (68 рік н.е.) римським военачальником (потім імперією) Титом Віспасіаном був зруйнований Другий Храм, побудований в 4 столітті до н.е.
- приблизно 135 рік н.е. впаів останній оплот єврейських повстанців, а вождя повстання Шимона Бар-Кохбу (Бар-Кузіва) було вбито. За свідченням римського історика Діона Касія, в битвах тієї війни загинуло 580 тисяч євреїв, було зруйновано 50 укріплених міст і 985 поселень; майже вся Іудея перетворилася на спалену пустелю.
- Дев'ятого Ава, через кілька років після поразки Бар-Кохби (точніших відомостей немає), римський правитель Турнус Руфус переорвав територію Храму та його околиці. Сповідником сказане пророком: „Через вас Сіон буде розораний як поле, і Єрусалим стане руїнами, а Храмова гора – лісистим пагорбом” (Миха, 3:12). Загарбники заборонили євреям жити у Єрусалимі. Кожному, хто порушив заборону, загрожувала смертна кара. Єрусалим став язичницьким містом під назвою Елія Капітоліна.
- 1095 рік. Папа Урбан II оголосив про початок першого хрестового походу, в результаті якого „воїни Ісуса” вбили десятки тисяч євреїв та знищили безліч єврейських громад.
- 1146 рік. Під час другого хрестового походу було організовано погроми в єврейських громадах Німеччини та Франції.
- 1290 рік. Почалася вигнання євреїв із Англії.
- 1306 рік. Було видано указ про вигнання євреїв із Франції (де євреї жили з часів Римської імперії), причому все своє майно вони мали залишити.
- 1348 рік. Європейських євреїв звинуватили в організації однієї з найбільших в історії епідемії чуми (Чорної смерті). Це звинувачення призвело до жорстокої хвилі погромів і вбивств.
- 1492 рік. Король Іспанії Фердинанд II Арагонський та королева Ізабелла I Кас-тильська видали указ про вигнання євреїв з Іспанії.
- 1555 рік. Євреї Риму переселені до першого в історії гетто.
- 1567 рік. Було переселено в гетто інших євреїв Італії.
- 1882 рік. У Росії почалися погроми єврейських громад у межах межі осілості.
- 1914 рік. Почалася Перша світова війна.
- 1942 рік. Почалася депортація євреїв із Варшавського гетто.
- 1942 рік. Почав діяти табір смерті у Треблінці.

Та все ж євреї вірять, що колись цей день стане найбільшим святом.

День кохання Ту бе-Ав

П'ятнадцяте число місяця Ав – найзагадковіший день єврейського календаря. В чому перевага цього дня? Чому його наділяють деякими особливими якостями? Відповісти на ці питання можна, лише зазирнувши в глибину історії.

Календар багатьох народів формується з урахуванням історичних віх і подій, які грають у ньому особливу роль. У єврейському, особливо багатому та складному, кожне свято чи пам'ятна дата теж мають під собою певну канву подій.

Якщо заглянути в Шулхан Арух – зібрання єврейського закону, то в ньому ми не знайдемо згадки про будь-які ритуали свята Ту бе-Ав, крім того, що цього дня в синагогах виключаються покаянні молитви. Проте, цю подію Талмуд називає найбільшим святом року поряд з Йом Кіпуром.

2024 року День кохання Ту бе-Ав відзначається 19 серпня.

Яка ж історія цього свята? Давно це було. Ще до встановлення в Ізраїлі царства та завоювання Єрусалиму. У трагічний місяць Ав, 15 числа, припинився багаторічний мор, що занепастих все шестисоттисячне покоління Виходу юдеїв з Єгипту, яке не забажало вступити на Землю Обітовану. Тоді, протягом 40 років, щорічно 9-го Ава гинули по 15 тисяч людей, але на 40-й рік у страшну дату ніхто не помер, і всі вирішили, що помилилися, що 9-е число ще не настало... Але 15 Ава стало зрозуміло, що даровано прощення: мор нарешті припинився. В історії юдаїзму ця подія відзначена як День вибачення за гріхи розвідників.

Талмуд перераховує і інші радісні події, що відбувалися в день місяця Ав. Тоді були поховані останні захисники фортеці Бейтар, ізраїльський цар Осія знову дозволив своїм підданам відвідувати Єрусалим, а ще 15 Ава – день „ломки сокир”. В цей день закінчувалася заготівля дров для жертвожника Храму. З цього приводу влаштувалося свято, яке отримало назву день ламання сокир. Йосип Флавій у своїй книзі „Юдейська війна” згадує цей день як „свято носіння дров”.

Все це саме по собі служило приводом для бенкетів і тріумфування, але до чого тут кохання? Що за романтична історія закріпила назву за святом?

За часів, що описуються в Торі, всяке відбувалося на землі з жителями Ізраїлю. Крім віросповідання їх нічого не пов'язувало, народ, скоріше, був схожий на „коаліцію” дванадцяти колін, які проживають кожен на своїй території. При цьому представники кожного з колін суворо стежили за наділом землі, намагаючись не дати влаштуватися на ньому нікому іншому. Одружувалися молодим людям із різних колін суворо заборонялося. Тільки Храм у Шило залишався місцем, де всі зустрічалися для переговорів із важливих питань та на свята.

У день збору винограду, 15 Ава, молодь збиралася у виноградниках, де знайомилася та спілкувалася. Дівчата цього дня влаштовували у садах танці. „Юначе, підніми очі і подивись, кого ти вибереш за дружину!” – як би горючили вони при цьому. Свої вбрання – прості білі сукні – позичали одне в одного щоб нікого не бентежити і не створювати жодної зовнішньої різниці між бідною та багатю нареченою. Дівчата танцювали без прикрас, щоб хлопець керувався у своєму виборі не думками про багатство сім'ї нареченої, а своїм серцем.

Незабаром цей день став знаковим для ізраїльтян через скасування заборони на міжкланові шлюби.

Одного разу кілька чоловіків із племені Біньяміна вчинили провиня, за яку представники інших єврейських громад почали їх винишувати, поклявшись не віддавати своїх дочок заміж за біньямінівців. Поставлене завдання ізраїльтяни, на жаль, практично виконали – вони знищили міста „коліна, що провинилися”, а всіх його дівчат забрали в полон. Але, зрештою, схаменувалися, згадали про свято Ту бе-Ав і послали своїм опонентам таке повідомлення: „15 Ава, коли дівчата вийдуть на гуляння у виноградники Шило, приходьте, крадіть їх і одружуйтесь”.

Зрозуміло, що молоді красуні, які беруть участь у танцях, так само були не проти бути вкраденими.

Так народився гарний звичай, пов'язаний із перемогою любові над заборонами та умовностями, а рішення старійшин започаткувало довгоочікуване возз'єднання єврейського народу.

Є думка, що день 15 Ава, місяця національної трагедії та катастрофи, докорінно є святом майбутнього Визволення (згадайте, наприклад, мідраш, що 9 Ава народиться Машіах), а значить, поки що невідомим для нас на сьогоднішній день. Згідно з вченням Каббали, в 15 день місяця Ав з'єднуються верхній і нижній духовні світи. Це сприятливий день для будь-яких важливих добрих починань. І хоч він і не помічений у календарі червоним кольором як свято, слід його зроби́ти таким собі і виділити серед буднів.

За матеріалами єврейських сайтів.

„Зорепадом летять роки”

Така назва нового проекту жіночого вокального ансамблю „Нешама”, презентація якого відбулася 2 липня 2024 року в рамках програми Черкаського благодійного фонду „Хесед Дорот” „Давай підключимось”. В основу проекту лягла пісня Тараса Петриненка „Пісня про пісню”.

Коли я її вперше почула, в мене зародилась думка не просто заспівати цю пісню з дівчатами, а й створити щось нове, притаманне тільки нашому колективу. Треба сказати, що сама пісня написана Тарасом Петриненком, відомим українським композитором і співаком, для чоловічого голосу, і в оригіналі виконується соло. Пісня складна і в мелодійному плані, і в плані виконання. Переді мною встало завдання не тільки створити аранжування для жіночого голосу, а ще й адаптувати її для ансамблю. Я багато працювала, щоб адаптувати цю пісню до нашого виконання: змінила тональність і темп пісні, а також написала нові голоси і підголоски, щоб зазвучав хор. Але це ще не все. Пісня українського автора звучить в нашому виконанні не тільки українською, а ще й на івриті. Це дасть змогу багатьом євреям в різних кутках землі послухати і зрозуміти текст пісні. Відеоролік можна подивитись на сайті ЧОБЕФ „Хесед Дорот” і на Ютуб-каналі Хеседу. А допоміг мені перекласти український текст на іврит мій онук, який зараз живе і навчається в Ізраїлі – Даниель Беліков.

Вчили ми цю пісню в режимі онлайн. Хто знає, що таке співи в онлайн, мене зрозуміє. Разом заспівати неможливо, тільки по одному. Тому були і домашні завдання, і індивідуальні заняття, і колективний збір, коли в приміщенні благодійного фонду збиралися дівчата, а я, перебуваючи за сотні кілометрів від колективу, слухала і зводила всі голоси, щоб вони звучали гармонійно, чисто і емоційно.

Я щиро вдячна всім учасницям вокального ансамблю „Нешама” – моїм подругам і однодумцям – за їх відданість нашій спільній справі і любов до мене.

На якомусь етапі підготовки до аудіо запису в професійній студії, в мене виникла думка записати не просто вокальний номер, а створити відеоряд, як екскурс в минуле і сьогодення, а також, як мрія про щастя і вільне майбутнє.

Мою ініціативу підхопила Діна Стукаленко, з якою співпрацюю вже багато років. Діна Олександрівна настільки талановита і креативна, що я довіряю їй мої шалені ідеї, і завжди отримую у відповідь підтримку і допомогу. Ця жінка неймовірна. Все, що вона створює – високопрофесійне і цікаве. Не виключенням став і цей проєкт, в якому монтаж і підбір світлин виконала Діна Олександрівна.

Хочу нагадати, що ансамбль „Нешама” було створено в нашій громаді майже на початку її існування, і вже 25 років колектив є частиною єврейської громади Черкас – її співачка душа. За всі ці роки ми стали однією сім'єю. Разом дорослишали, разом зустрічали єврейські свята, шаббати, дні народження тощо. Тому в відеоряд ввійшло багато світлин з спогадами про далеке і близьке минуле, про людей, які і зараз серед нас, а деяких вже з нами немає.

Цей проєкт особливий і важливий особисто для мене. В ньому вбачаю підсумки своєї діяльності в громаді за 25 років.

Я щиро вдячна всім тим, хто приклав зусилля для того щоб мої мрії і зусилля колективу ансамблю „Нешама” стали реальністю. Особлива подяка нашим старим друзям з Федерації МетроВест (Нью Джерсі), які вже багато років надають нам фінансову підтримку.

„Зорепадом летять роки у минуле, у віки.

Шлях, що пройдено – не пройдеши, що минуло – не вернеш”.

Слухаємо, дивимось, насолоджуємося.

Галина МЕДВЕДЕВА.

Про рабинів з Чорнобиллю

Впродовж останніх майже 40 років український Чорнобиль є синонімом найбільшої ядерної катастрофи у світі. Ця трагедія зачепила понад 800-літню історію міста, що було відоме ще з часів Київської Русі, але особливо слави зажило у 18-19 ст., коли Чорнобиль став одним з центрів хасидизму в Україні, нової потужної течії юдаїзму. Династія чорнобильських хасидів, серед яких було чимало цадиків, тобто праведників, пережила і погроми, і Голокост і, навіть, Чорнобильську аварію. Нині рід рабинів Тверських налічує понад 50 тисяч нащадків, але батьківщиною своєю і святим місцем для них залишається український Чорнобиль.

Коли сталася аварія на Чорнобильській атомній електростанції, для всього світу це було якесь невідоме місто в якійсь невідомій Україні. Але для великої родини Тверських це було їхнє рідне місто, місто чорнобильських рабинів, хасидських цадиків, праведників та чудотворців.

У своєму будинку в передмісті Нью-Йорка Кью Гарден Гілз усміхнений бородач Іцхак Тверський із радістю покаже свій найбільший скарб – архівні документи про свою родину, династію чорнобильських рабинів. Понад 30 років, проведених у дослідженні архівів, телефонних книг, подорожей по всьому світу, майже два десятки тестів ДНК, тисячі свідчень про народження та інших архівних посвідок з України дають йому право з гордістю розповідати про історію свого славетного роду.

„Мене звали Іцхак Меір Тверський, з Квінз, мого батька звали Яків Йосип Тверський із Бронкса, Нью-Йорк, його батька звали Мордехай Ізраїль Тверський, з українського Хотина, Україна, його батько був Барух Меір Тверський з Озаринців, Україна, його батьком був Менахем Нахум Тверський, який жив у Чорнобилі. Його батьком був Мордехай Тверський, великий рабин Чорнобиля, а вже його батьком був засновник Чорнобильської династії Менахем Нахум Тверський з українського Чорнобиля. Я міг би продовжувати, але, здається, цього могло б вистачити”, – говорить нащадок чорнобильських рабинів.

Перший з династії Тверських прийшов до Чорнобиля із села Норинськ, що на Житомирщині. Як розповідає Іцхак Тверський, Менахем Нахум був популярним проповідником і чорнобильська громада запросила його до себе, щоб він став місцевим рабином.

„Місцеві люди вважали його фантастичним проповідником і святою людиною. Він поселився в Чорнобилі десь між 1777 і 1780 роком. Підтвердження цьому ми знайшли в даних перепису 1795 року, де також зазначено, що його син Мордехай жив з ним по сусідству”, – розповідає гордий нащадок.

Навіть сьогодні в понівчену Чорнобиллю можна побачити рештки єврейського містечка – там було 5 синагог, і лише одна церква. За радянських часів в одній з синагог був військомат, в другій – головний суд міста, у третій – клуб, у четвертій – школа. Принаймні ця продовжувала певною мірою служити своїй меті, адже синагога у переказі означає „школа”.

На кінець 19-го століття в Чорнобилі проживало близько 11 тисяч мешканців, майже дві третини з них – євреї. Українські етнічні території на той час посідають друге за кількістю єврейського населення місце у світі. По цілому Правобережжю розкинулося єврейське містечко, адже жити у великих містах євреям забороняли закони царської Росії. Українські селяни, які становили меншість у містечку, або жили у навколишніх селах, привозили до містечка на ринок свою сільськогосподарську продукцію, а в євреїв купували ремісничі вироби. Містечка були схожі між собою, розповідає український історик, дослідник хасидизму, викладач Києво-Могилянської академії Ігор Туров.

„Єврейське містечко – зазвичай це невелике поселення, де була центральна ринкова площа, там розташовувалася церква та синагога. І навколо було поселення, яке за устроєм принципово не відрізнялося від села. Відрізнялося лише тим, що його мешканці займалися ремеслом та торгівлею. Більшість послуг ремісників давали саме євреї – це були, ковалі, молочники, кравці, шевці”, – розповідає український історик.

Непримітне польське містечко стало центром потужної Чорнобильської хасидської династії, розповідає Генрі Абрамсон, канадський професор, фахівець з українсько-єврейської історії, який нині є деканом Лендерівського коледжу гуманітарних і природничих наук у Флетбуші, в Нью-Йорку. Зради нашої розмови професор пригадав вже дещо позабуту українську мову, яку він вивчав у Центрі українських досліджень в Торонто.

„Мене звали Генрі Абрамсон. І мені дуже приємно вам розповісти про українську єврейську історію. Трохи важко говорити українською, то я перейду на англійську. Хасидизм – це єврейський народний рух, який створився у 18-му столітті у Західній Україні. На той час євреї жили в цьому регіоні вже впродовж багатьох сотень років. Але головні інтелектуальні інституції, ешиви – семінарії для рабинів – концентрувалися у північній частині Польсько-Литовської держави. Тож українські євреї були дещо ізольовані від цього інтелекту-

ального життя. Зате вони були ближчі до своїх українських співгромадян, жили з ними в симбіотичних економічних стосунках, яким, звичайно, не бракувало тертя. Але також там було величезне інтелектуальне взаємопроникнення і збагачення ідеями”, – розповідає канадський професор.

Хасидизм почався як спротив інтелектуальній консервативній традиції, що розвивалася на півночі Речі Посполитої. Засновником хасидизму був Ізраїль бен Елієзер Баал-Шем-Тов з Поділля. Пізніше його ідеї радості життя, дружнього спілкування, співання пісень, як шляху до Б-га, знайшли поширення по всій території України, і навіть у Польщі та Литві.

Як розповідає професор Абрамсон, хасидизм поширювався в Україні зі швидкістю лісової пожежі. Проповідники подорожували містечками, розповідали містичні історії, вчили людей, що шлях до Б-га лежить не лише крізь священні книги Талмуда, написані на івриті та арамейською мовами, недоступні бідному і часто неграмотному єврейському населенню України.

Проте хасидизм рідний з Україною не лише веселі, чи тужливі пісні, які часто є тими самими наслівами, не тільки любов до гучних і хмельних забав, але і схожі духовні практики, говорить Ігор Туров, який займався цими питаннями у своїх дослідженнях хасидизму.

На відміну від представників інших єврейських течій, хасиди радо контактували з християнами. „Хасиди вважали, що спілкування з іновірцями є добра справа, що в них міститься частка божого світла і за рахунок спілкування з євреями це світло повертається до свого першоджерела, поєднується з ним”, – пояснює історик Ігор Туров.

Духовний вплив між євреями і українцями був взаємний. Місцеві українські вірування вплинули на ранній хасидизм, наприклад інститут „старчества”, пов’язаний з вірою в те, що просунуті відлюдники, які є в монастирях, мають велику силу і владу, що вони можуть молитися за виконання бажань, що їхні послухники мають виконувати їхні вказівки беззастережно.

„Ця українська традиція вплинула на те, що ті традиції, які існували в єврейській містиці, перетворилися на етнос колективного буття. Тобто середовище вплинуло на те, що якесь ідеї, про які знали лише дуже освічені єврейські містики, змогли перетворитися на систему відносин між людьми у великих колективах”, – пояснює вчений.

Як зазначає Ігор Туров, до хасидських рабинів, особливо тих, що вважалися цадиками, тобто людьми, наділеними особливо духовною силою, здатних до безпосереднього спілкування з Б-гом та спроможністю змінювати навколишній світ, приходили не лише євреї, але й місцеві українці. Просити про заступництво українські селяни приходили і до могили цадиків, які до радянських часів, і після них користувалися особливо шанобливим ставленням, які святі місця.

Велика кількість українців вірили у чудотворну силу цадиків, особливо чорнобильських. Самі цадики допомагали селянам під час неурожайних років, молилися і постували за них, і на загал „сприяли мирному співіснуванню”. Як говорить Ігор Туров, не лише селяни приходили до цадиків, але і дворяни, нащадки знатних козацьких родин, і царські чиновники, навіть кльвіські поліцейські приходили до них із проханнями, носили подарунки і дуже вірили, що це допомагає.

Одна з легенд, про яку згадує історик, безпосередньо пов’язана з Чорнобилем. „У хасидських середовищах в Ізраїлі мені доводилося чути про те, що вони очікували, що в Чорнобилі може статися велика проблема, бо поки там знаходилися цадики, вони ніби захищали це місце. Але коли відбулося вигнання цадиків та єврейської громади, то місце залишилося вразливим і небезпечним”, – розповів дослідник хасидизму в Україні.

Рабин Менахем Нахум, нащадок і учень знаменитих рабинів, засновник потужної чорнобильської династії Тверських, також був цадиком, як і багато поколінь його праправнуків. Нащадки династії Тверських впродовж 9-10 поколінь одружувалися в межах роду, зберігаючи прізвище Тверських, традиції хасидизму і головне заняття чоловіків – бути рабинами – проповідниками, вчителями. Історія його роду пов’язана не лише з Чорнобилем, а з усією Україною, адже чорнобильський рабин був майже у кожному єврейському містечку, а єврейське містечко – по всій Україні.

За словами Іцхака Тверського, він – перший з його династичної лінії, хто не став рабином за останні майже 300 років, перший, хто одружився поза своїм родом і перший, народжений поза Україною. Його батькові вдалося вижити у час Голокосту, але багато членів родини загинули, включно з дідом Іцхаком, рабином із Хотина, що на Буковині.

„Його звали Мордехай Ізраїль Тверський. Він прийшов з Могилюва-Подільського, де був рабином його батько, після того, як громада Хотина запросила його бути їхнім рабином. Я був у його будинку, який існує досі. Коли прийшли нацисти у 1941 році, вони зізнали до синагоги всіх провідних членів громади. У німецьких архівах я знайшов, що йшлося про лікарів, юристів, рабинів, яких відвели на розстріл”, – веде далі Іцхак Тверський вже зі сльозами на очах.

„Десь 15 років тому я знайшов в Ізраїлі книжку, яку написав Соломон Шапіро, він вижив тоді і на власні очі бачив, як загинув мій дід. Він розповідає, що коли їх вели повз річку Дністер, мій дід стрибнув у неї. Всі закричали: „Ребе хоче очиститися перед смертю!” Уявіть собі, про що ці люди думали перед смертю – про ритуальну чистоту! Німці витягнули його з річки і розстріляли разом з іншими 50 євреями. Я не знав про цю деталь, доки не знайшов цієї книжки”, – говорить Іцхак Тверський.

Та документи, які він знайшов у Вашингтонському музеї Голокосту, вразили його ще більше. Йдеться про свідчення злочинів нацистів, які збирала радянська влада, для того, щоб вимагати репарацій від Німеччини. Попри спротив тієї частини єврейської громади, який вдалося вижити під час Голокосту, вони вирішили провести експедицію, розрили братську могилу.

„Серед груді кісток вони побачили абсолютно недоторкане тіло мого діда. Залишився цілим його одяг, його окуляри, які тепер у мене, лежали в кишені. Там було багато свідків, які потім переїхали до Америки, які бачили цю неймовірну історію, адже вони розкрили могилу через п’ять років після того, як ці люди загинули! У Талмуді сказано, що тіло людини, яка має чисту душу, не розкладається. Люди не знали, що з цим робити. Вони спитали рабинів у Чернівцях, що їм робити, чи не поховати його окремо. Але рада рабинів їм відповіла, що всі ці люди були святі, вони всі загинули разом, і мусять бути поховані разом. Тож вони закрили могилу, поставили надгробок і приходять туди щороку в цей день”, – говорить внук загиблого цадика.

Такий рівень віри Іцхак Тверський вважає недосяжним для себе, тому замість того, щоб самому стати рабином, вирішив стати фахівцем із комп’ютерних технологій і дослідником та хранителем родинної історії.

Династія чорнобильських рабинів походить, зрозуміло, з Чорнобиля. Але потім сини роз’їхалися по різних містечках в Україні, переважно на Півдні України. Потім, ті, що пережили Голокост, розселилися по цілому світу. Зараз, якщо хто-небудь з прізвищем Тверський заїде до синагоги, чи рабинатського суду де-небудь по світу і скаже своє прізвище, то йому відразу скажуть: „А, ти є „чорнобильський єйнікел”, нащадок чорнобильських рабинів”, – зауважує Іцхак Тверський.

У процесі досліджень він дізнався, що в Чорнобилі були ще п’ять інших родин із прізвищем Тверський. А влітку минулого року, коли свою співпрацю йому запропонувала група фахівців із генеалогії, стало можливим порівнювати письмові джерела з тестами ДНК.

„Тепер ми можемо точно сказати, чи Тверські, скажімо, з Південної Африки є нащадками рабинів, чи ні. Тверські є всюди, майже в кожному американському штаті, в Німеччині, в Нідерландах, і навіть в Єгипті, і, звичайно, в Україні. Це дійсно глобальна родина”, – розповідає Іцхак Тверський про свій проект із дослідження родини.

Як він говорить, ті, хто не стали рабинами, знайшли спосіб залишитися високо духовними людьми, але при цьому повністю інтегрованими у сучасний світ. Вони є лікарями, юристами, один із них декан юридичного факультету, інший – відомий професор психології, який написав близько сотні книжок.

„Але всі вони поєднані між собою, і всі походять від великих чорнобильських рабинів. У світі хасидизму – бути одруженим з кимось із родини Тверських – це те саме, що бути одруженим з людиною королівської крові”, – каже Іцхак Тверський.

Та на жаль, у самій Україні про славетний рід чорнобильських рабинів мало відомо поза єврейськими громадами та колом зацікавлених істориків. Викладач Києво-Могилянської академії Ігор Туров говорить, що українцям є що надолужувати в історії своєї країни.

„Досі головним чином розглядається існування українців у вакуумі, ці співіснування українців з неурядовими владою. Але горизонтальні зв’язки з різними іншими народами, які жили на території України, не лише євреями, але і кримськими татарами, і іншими, дуже мало досліджені і мало викладаються”, – констатує історик.

Щороку члени родини повертаються до Чорнобиля, і відвідують могилу предків, незважаючи на те, що вони є у зоні відчуження, розповідає Іцхак Тверський.

„Ми завжди будемо пов’язані з цим містом, цей зв’язок неможливо розірвати. Ми беремо участь у різних гуманітарних проектах в Україні. Мій брат, який є журналістом в Ізраїлі, написав колись в газеті „Нью-Йорк Таймс” статтю про те, що Чорнобиль означає для нашої родини. Він написав, що Чорнобиль не є мертвий, він не є знищений, він продовжує жити в кожному з нас. Жива пам’ять про нього існує по всьому світу, в кожному представнику нашої родини. Чорнобиль є у кожному з нас!” – наголошує Іцхак Тверський.

Над матеріалом працювали Марія Щур у Празі та Ольга Логінова в Нью-Йорку

Від редакції. На Черкащині поховано п’ять цадиків, на могили яких досі приїжджають паломники з усього світу. Це раби Нахман із Брацлава та рабі Авраам син рабі Нахмана а-леві Хазан, які поховані в Умані, рабі Єгуда Ар’є Лейб із Шполи, рабі Йоханан Тверський із Ротмістрівки, рабі Довид Тверський із Тального та рабі Яаків Тверський, могила якого знаходиться у Черкасах (цивинтар біля телевежі).

Меморіал Голокосту „Яд Вашем” визнав Праведниками народів світу 5 595 громадян Голландії. І одного громадянина Сальвадору.

Катастрофу пережили 27 тисяч голландських євреїв. Хосе Артуро Кастельянос Контеррас урятував близько 40 тисяч європейських євреїв.

Полковник сальвадорської армії (дослужився до 1936 р. до звання начальника Генерального штабу) і дипломат, 44-річний Хосе Кастельянос в 1937 р. був призначений генеральним консулом в Англії, а в 1938 р. – в Гамбурзі. Бачачи те, що відбувається в Німеччині, він звернувся до свого начальства з проханнями про видачу євреям сальвадорських віз, щоб вони могли залишити країну, але отримав відмову. Кастельянос не здавався. У 1939 р. він звернувся з листом до міністра закордонних справ Сальвадору з тим же проханням, але знову отримав відмову.

Тоді він узяв справу до своїх рук. Полковник, попри накази начальства, почав сам роздавати візи та громадянство Сальвадору німецьким євреям, що рятувало їх від нацистських концтаборів.

З 1942 р. і до кінця війни Кастельянос перебував на посаді генерального консула в Женеві. Там до нього і звернувся бізнесмен-єврей Георгі Мандл, виходець з Трансильванії,

який і розповів докладно Кастельянос про важку ситуацію, в якій опинилися він, його родина і численні одновітці. Консул почав діяти. Заднім числом він призначив Мандла (під італійським прізвищем Мантелло) першим секретарем консульства і приготував для нього та його сім’ї документи про громадянство Сальвадору. Разом із Мандлом вони надрукували 13 тисяч (!) „свідчень про громадянство Сальвадору” для євреїв із Центральної Європи.

Сальвадор вважався нейтральною країною, тому володарі цих документів опинилися під захистом Червоного Хреста, а згодом і швейцарського консульства в Будапешті. Через налагоджену мережу документи розсилалися євреям Франції, Угорщини, Голландії, Словаччини, Румунії. Один такий документ міг врятувати цілу сім’ю, а Кастельяносу та Мандлу вдалося навіть нацистським чиновникам, що в країнах Європи нібито знаходиться величезна сальвадорська діаспора.

На щастя, з 1944 р. новий президент Сальвадору, на відміну від свого попередника, включився на захист євреїв і надав підтримку Кастельяносу.

Після закінчення війни Кастельяноса посла-

І один у полі воїн

ли до Лондона, де він перебував на дипломатичній службі до 1972 р., вийшов у відставку в 79-річному віці і повернувся до Сальвадору.

Він жив мирним сімейним життям і про свої справи в період війни не вважав за потрібне розповідати. За свідченням його дочки, він говорив, що будь-хто на його місці зробив би те ж саме. Для нього цей вчинок не був героїчним.

1972 р. Кастельяноса знайшов знаменитий письменник Леон Уріс, автор роману „Екзодус”, і взяв у нього коротке інтерв’ю. За рік до смерті Кастельянос дав ще коротке анонімне інтерв’ю по радіо. Обидві події залишилися непоміченими. Потім Кастельянос знову продовжував мовчати, і через десятиліття про рятівника тисяч людей практично ніхто не знав.

Маховик визнання закрутився лише 2005 р., коли у підвалі будинку в Женеві виявили валізу з більш ніж тисячею сальвадорських документів. Американські дослідники Голокосту почали вивчати механізм порятунку євреїв Кастельяносом. Нині ці свідчення знаходяться в експозиції Музею Голокосту у Вашингтоні.

Лише у 2010 р., після опитувань врятованих євреїв ізраїльськими дипломатами та зусиллями єврейської громади Сальвадору, Кастелья-

носу було надано звання Праведника народів світу.

У 2017 р. посольство Ізраїлю і Сальвадору у Ватикані (Кастельянос був віруючим католиком) спільно вшанували пам’ять Хосе Кастельяноса, і на сайті ізраїльських дипломатичних місій з’явився напис: „У часи, коли багато хто виявляв байдужість до людських страждань, він був одним із кількох героїв, які протистоять абсолютному злу, у зусиллях порятунку тисяч євреїв”.

Він найвно вважав, що кожен вчинив би на його місці так само. Ідеаліст, звісно. І праведник.

Кухар Наполеона, Георга IV, Олександра I та Ротшильда

Коли цю людину вперше побачили парижани, вона майже нічим не відрізнялася від звичайних безхатченків хлопчаків. Маленький, худенький, у руках невеликий вузлик із речами. Хіба що кілька су в кишені потертих штанців говорили про те, що він є вихідцем із нормальної, хоч і бідної, родини. Ім'я цього хлопчика – Марі-Антуан Карем. Ця людина, виходець із багатодітної єврейської родини, стала згодом великим кондитером, якого вважали за честь запросити до себе на роботу найвідоміші люди початку XIX століття.

Біографія Марі-Антуана Карема починається 8 червня 1784 року у звичайній єврейській сім'ї, яка жила в паризькому передмісті. Ім'я йому надали на честь королеви Франції Марії-Антуанетти. Згодом багато в чому завдяки минулій Великій Французькій революції таке гучне ім'я довелося дещо скоротити, і надалі Карем називався просто Антоніном.

Через крайню бідність зневірені батьки відвезли десятирічного, що ледве міг себе обслуговувати, хлопчика до міських воріт, сподіваючись, що хтось із парижан зможе йому допомогти. Не відразу, але все ж таки, йому вдалося знайти житло і роботу. Його прийняли прибиральником в один із шинків, у якому за свою працю він отримав їжу та дах над головою. Однак, незважаючи на це, саме робота в трактирі пробудила у хлопчика інтерес до кухарського мистецтва та кулінарії.

Дбайливого та роботящого хлопчика іноді відправляли допомагати на кухню. Кухар, який там працював, звернув увагу на те, що Антонін має певні здібності, і допоміг йому влаштуватися в один із солідних міських ресторанів. Незважаючи на те, що й у ресторанах він знаходився на других ролях, хлопець буквально на льоту схоплював тонкощі кухарського мистецтва. Він самостійно розробив рецепти супів, скуштувати які приходила практично вся округа.

К п'ятнадцяти рокам Карем, який набрався певного досвіду, отримав нову роботу. Цього разу він став підмайстром у паризькій кондитерській, керіваній знаменитим майстром десертів Сільваном Байлі. Спочатку його обов'язки обмежувалися суто допоміжними функціями: просіюванням борошна, помелі та розмішуванні інгредієнтів, постановці опари. Однак вільний час, що з'явився, він почав проводити в бібліотеці, де вивчав тонкощі роботи старих кухарів. Порівнюючи прочитане в книгах і побачене з дверей кухонної підсобки, в якій він працював, Антонін складав власну думку про виготовлення бісквітів.

Величезну допомогу в цьому йому допомогла дисципліна, яка на перший погляд з кулінарією нічим не пов'язана, – архітектура. Але, вивчаючи книги з кулінарії та архітектури, Карем дійшов висновку, що ці науки є спорідненими видами мистецтва. Адже обидві вони ґрунтуються на дотриманні точних пропорцій. Згодом саме поєднання цих двох наук дозволило створювати маестро від кулінарії свої воістину шедевальні твори, що мали дивовижні форми.

Якщо уважно вчитуватися в тексти Тори, то з'ясується, що в минулі часи всі племена, що населяли землі Близького Сходу, були спорідненими один до одного. Крім того, всі вони так чи інакше були пов'язані спорідненістю з патріархами єврейського народу. Одним із прикладів є народ ідумейців.

Початок йому поклав Єисав, старший брат Яакова, прабатька дітей Сіону. І всі його нащадки стали іменуватися едомітянами (у грецькій версії – ідумеями).

Згодом вони утворили власну державу Едом. У період правління фараона Мернептаха, а це 1200-ті роки до н.е., людина з єгипетського пограниччя відправила до столиці листа. У ньому говорилось, що племена кочівників шасу прийшли з Едома зі своїми стадами, які повели до водопойів на землях, що належать Єгипту. Дане послання дозволило деяким історикам припустити, що едомітяни (принаймні деякий час) входили до складу міжнародного союзу кочівників пікоосів (шасу).

Але точно відомо, що едомітяни спочатку жили в районі Хеврона, проте з якихось причин вирішили відкочувати південніше. Там була родюча долина і досить значне родовище міді, яка в період бронзового століття вважалася дуже важливим ресурсом. Народ хорреїв, що проживав там, едомітяне частково винищили, а решту змусили покинути рідну землю. Своєю столицею вони призначили місто Петра. Управлінська структура нагадувала єврей-

Свої оригінальні роботи, виконані то у формі античних палаців, то інших незвичайних будівель, він виставляв для загального огляду у вітринах магазину Сільвана Байлі, в якому тоді працював. Незвичайні вироби приваблювали до лавки Сільвана Байлі численних покупців з числа паризької знаті та місцевого бомонду. Замовляти бісквітні творіння саме тут незабаром стало модним, і тому до Байлі потягнулися відомі відвідувачі. У цей момент до Антоніна Карема прийшла справжня слава. Його витвори, що мали архітектурні сюжети, почали порівнювати з творами дуже відомого італійського архітектора Андреа Палладіо, а самого маестро-початківця стали називати не інакше як „Палладіо кондитерської справи“.

Випадок, що докорінно змінив життя Карема, настав невдовзі після приходу до нього популярності. Одного разу магазин Сільвана Байлі відвідав видатна людина тогочасної епохи – Шарль Моріс де Талейран-Перигора, який був тоді міністром закордонних справ Франції. Він запропонував Антоніну посаду шеф-кухаря у своєму будинку. Щоправда, перед цим він мав пройти перевірку на профпридатність. Випробування полягало в тому, що Карем мав скласти річне меню з використанням тільки сезонних продуктів. При цьому страви не мали повторюватися двічі.

Дане випробування було з честю витримане, і Карем потрапив до штату кухарів, які працювали на князя Талейрана, який був не тільки чудовим дипломатом, але ще й відомим гурманом. У будинку Талейрана Карем пропрацював майже 12 років, готуючи свої страви не тільки своєму наймачу, а й імператору Наполеону, його дружині Жозефіні, багатьом іншим відомим людям на той час. Тут Антонін отримав нагоду експериментувати по-справжньому, чим розширив свої кулінарні можливості.

Всі свої знахідки та досягнення він почав узагальнювати письмово. Завдяки цим записам світ тепер знає про простий пиріг „Шарлотка“, тістечка „Еклер“, слоїний торт „Наполеон“, багато оригінальних соусів. Навіть поява білого поварського ковпака також приписується Карему.

Новий поворот життєвої спіралі Антоніна Карема стався 1814 року. Коли російські війська після поразки Наполеона увійшли до Парижу, волею випадку, а можливо і тонкого дипломатичного ходу, в будинку Талейрана зулупинився російський імператор Олександр I. Страви, приготовлені Каремом, настільки вразили царя, що він не тільки пригостив один з тостів на честь кухаря, але й запропонував посаду при своєму дворі. Через деякий час Карем вирушив до Росії, проте російському монарху він служив недовго.

Повернувшись назад до Парижу, Антонін Карем на якийсь час влаштувався на роботу до будинку вдови знаменитого російського полководця Багратіона Катерини. Вона мала в місті популярний світський салон, який відвідували найвідоміші люди того часу. Тут

ську: всім відали старійшини тих чи інших родин. Однак на момент приходу євреїв у Ханаан у едомітян вже був власний правитель.

Те, що на момент виходу євреїв з Єгипту Едом був державою, що цілком відбулася, підтверджує Тора. У ході сорокарічних поневірянь євреїв пустелю Моше двічі звертався до едомського правителя з метою отримання дозволу на безперешкодний прохід території Едома. Такого дозволу вони не отримали, але й конкретної заборони на пересування також не було, тому євреї, хоча й у супроводі озброєних формувань Едома, пройшли через нього до Ханаана.

Поки юдеї не мали повної єдності, їхні держави мешкали відносно мирно. Однак так тривало лише до приходу до влади в Ізраїлі царя Давида. Об'єднавши Ізраїль під своїм керівництвом, він насамперед пішов підкорювати Едом і завоював його. Там було поставлено ізраїльські намісники, які контролювали стягнення данини та настрої серед народу. Щоправда, залежність Едома від Ізраїлю тривала недовго. Після царя Шломо (Соломона) в Ізраїлі спалахнула громадянська війна, що в результаті розділила країну на дві нерівні частини.

Як результат, слабка Іудея не змогла втримати під наглядом Едом, і той повернув собі незалежність. Втративши такого поглинача своїх багатств

як Ізраїль Едом почав розквітати. Допомогало країні в цьому наявність на його території жвавих торгових шляхів, родючих земель та мідних копалень. Про те, що Едом жив багато, свідчить такий факт. У вигляді відпущеного податку ассирійському цареві Асархаддону, який правив у 681-669-х роках до н.е., Едом відправив 12 мер срібла, тоді як колишня його власниця Іудея – лише 10.

А потім едомітяни почали розширювати за рахунок Юдеї свої території. Пішовши на союз із Вавилоном, вони брали участь в облозі Єрусалиму. Скориставшись тим, що значна частина євреїв була вигнана в полон, на землях, що звільнилися, почали селитися едомітяни. Тільки ось „свято небаченої щедрості“ для них незабаром закінчилося. Вавилон пішов війною на колишнього союзника і розорив Едом, як раніше Юдею. А потім прийшли набатейці і заснували власне Набатейське царство.

Населення розореної країни спіткала доля хорреїв. Їх частково вбили, а решту змусили переселитися. Як результат, едомітяни почали масово селитися в Іудею, обживаючи її території аж до Беер-Шеви. Але на цьому неприємності едомітян не закінчилися. З приходом у край македонців і греків, вони навіть найменування своє втратили. Район, в якому на той момент проживали едомітяни, елліни перейменували на Ідумею, а його мешканців – на

його і помітив Джеймс Ротшильд – один із синів знаменитого банкірського будинку. Не дуже добре прийнятий паризьким вищим світлом, молодий банкір вирішив зробити нестандартний хід, щоб привернути до себе його увагу. Він запропонував Карему перше місце на своїй кухні і найширші можливості для вибору продуктів та експериментів з ними.

Саме тут винахідливість Карема досягла свого піку, адже йому були надані необмежені фінансові можливості при виборі інгредієнтів для приготування страв. У своїх творах він примудрявся поєднати різні національні кухні, поєднуючи їх в одній страві. У цей час приготувані Каремом страви були не просто корисною і смачною їжею, але й ставали справжніми витворами кухарського мистецтва. Та й подавали їх із особливою витонченістю.

Підсумком старань Карема стало те, що до будинку молодого Ротшильда потяглися вершки паризького товариства, які відразу забули про його єврейське походження. Іноді в їхньому будинку збиралося до трьох тисяч гостей. Сталося це в невеликій мірі завдяки старанням Антоніна Карема.

Служба Карема у Ротшильдів закінчилася ближче до кінця 1830 року. Великого кухаря стало підводити здоров'я. Проте улюблену справу він не залишив, лише трохи змінив її спрямованість. Він сів за написання книг, узагальнюючи у них увесь свій досвід. За цією справою він і помер 12 січня 1833, навіть не продиктувавши до кінця черговий рецепт для книги. Причиною досить раннього відходу з життя стала хвороба легень, спровокована газами кухонних печей, біля яких метр кулінарії провів більшу частину життя.

Заслугою Карема, як кухаря, стало розуміння ним те, що він є не простим виконавцем страв, але переважно художником і навіть вченим. Саме йому належить практика використання точної рецептури, розробка теорії відповідності їжі та напоїв, ряд інших положень, що увійшли до числа неписаних правил для кухарів. Ось так завдяки лише власним старанням з невідомого хлопчика, що вийшов з бідної єврейської сім'ї, виріс визнаний майстер кулінарного мистецтва, постулати якого актуальні до теперішнього часу.

Едуард БЛОКЧЕЙН.

Хто такі ідумеї

ідумейців.

Ось тут потрібно чітко розуміти. Едом був повноцінною державою з конкретно визначеною територією. Ідумея – всього лише провінція, яка розташована більше в межах Юдеї, а до колишнього Едому тільки примикала краєм.

Втім, це виявилось ще не найбільшим випробуванням для колишніх едомітян. У II столітті до н. е. в Юдеї спалахнуло повстання під проводом Хасмонейців. На деякий час Іудея здобула незалежність і в низці війн розширила свої кордони на весь колишній Ізраїль, включаючи і Едом. Ідумеї тоді зазнали масової асиміляції з іудеями та переходу в іудаїзм. Лише частині ідумеїв вдалося перебраться до Єгипту.

Ось якими цікавими бувають зигзаги історії. В одного з хасмонейських царів серед своїх вельмож була людина на ім'я Антипатр, ідумеянин за походженням. На нього звернув увагу римський полководець Гней Помпей, один із покорювачів повстання Спартака. Антипатра призначили регентом за малолітнього спадкоємця Помпея. А потім підріс син Антипатра на ім'я Ірод, маючи неабиякі організаторські здібності і підтримку римських правителів, сам отримав посаду царя Юдеї. Для народу ідумеїв Ірод виявився останньою великою людиною, відомою історії. На синах Ірода закінчилася його царська династія, а з крахом Юдеї зникли і ідуметяни.

Маша ЛЕВ.

„Знаки відмінності“ у релігійних євреїв

Який одяг носять представники основних релігійних течій, що у них спільного і що їх різнить?

Перше, на чому зупинимося – це смугасті халати. Їх одягають прихильники хасидського рабина Аарона Рота, який помер 1947 року. На сьогоднішній день послідовники Рота розділені на сім хасидських дворів, головами яких є онуки ребе Арелі.

Рабин Рот за своє життя уславився непримиренним борцем проти світського сіонізму (хоча безпосереднє повернення євреїв у Святу землю він схвалював). Прихильники його поглядів не беруть участь в ізраїльському політичному житті, причому є такі, хто навіть не визнає Ізраїль як державу та відмовляється від отримання ізраїльських документів. Але є серед них і ті, хто нічим не відрізняється від звичайного громадянина Ізраїлю з єдиним нюансом – не йдуть служити до армії. Представники цього напрямку іудаїзму у звичайні будні дні носять сині смугасті халати, а святкові – золоті.

Дуже часто такий вид одягу зустрічається і у бреславських хасидів, які, до речі, абсолютно всі є володарями ізраїльських паспортів, а більшість з них несуть службу у лавах ЦАХАЛу. Бреславські хасиди не байдужі і до політичного життя країни, і навіть створили свою партію, з якою мали намір пройти до Кнесету.

Теоретично бреславських хасидів можна впізнати по синій нитці „тхелет“, яка вплетена у китиці – цицці. Однак її важко побачити, оскільки халат приховує китиці від сторонніх очей. Інша річ – довгі чорні штани, які носять бреславські хасиди, на відміну від послідовників Аарона Рота, які визнають короткі штани до колін з чорними або білими (святковий варіант) підколінками.

Вижницькі хасиди також носять підколінки, але замість халатів вони мають чорні сюртуки. У політичному житті країни во-

они також беруть активну участь. Вижницькі входять до партії „Агудат Ізраель“. Головою фракції цієї партії в Кнесеті був міністр охорони здоров'я рабин Яков Ліцман, який належить до хасидського гурського двору. Гурські хасиди носять штани, які заправляють у шкарпетки виключно чорного кольору. Найпростіше відрізнити гурського хасида від вижницького на свята – вижницькі одягають голфи білого кольору, а гурські продовжують носити чорні шкарпетки.

Відрізнити представників цих двох течій можна і по головним уборах. Гурські хасиди носять капелюхи з фетру у звичайні дні і високі хутряні шапки (30-40 см у довжину) – в суботу і святкові. Вижницькі хасиди в будні носять капелюхи з волохатого чорного фетру, а в суботу і свята на них одягнені плоскі круглі шапки з лисичими хвостами чорного або коричневого кольору. Такий головний убір називається „штраймел“.

Незважаючи на те, що ізраїльський клімат досить спекотний, тут можна зустріти хасидів взятих у чоботи. Побачивши таку людину, можна одразу припустити, що це послідовник сквірського ребе, який проживав в українському містечку Сквирі поблизу Чорнобиля. Більшість таких хасидів проживають у США, але вони досить часто бувають в Ізраїлі.

Найскладніше ідентифікувати представників „Нетуреї карта“, утвореного у 1935 р. Справа в тому, що зовні вони виглядають так само, як ультрортодокси, але відрізняються наявністю комплексу обрядів на кшталт російських старовірів. Послідовники „Нетуреї карта“ впевнені, що єврейська національна держава слід створювати після приходу Машіаха, а сьогодні тут панують „безбожні сіоністи“.

Представники одного з напрямків іудаїзму носять прості чорні піджаки – це литваки. Вони мають свою політичну партію, але обираючись до Кнесету вони, зазвичай, вступають у союз із хасидами. В якості головного убору представники „литовського“

напряму іудаїзму носять капелюхи „борсаліно“ без прим'ятого верху.

Відрізнити любавичських хасидів, хабадників, від литваків на вигляд дуже важко. Єдина зовнішня різниця між ними полягає в тому, що багато хабадників у суботу і святкові дні носять чорний сюртук, чого практично ніколи не роблять литваки. Любавичські хасиди, як правило, віддають своїх дітей на службу в армію, і виявляють активність у політичній сфері Ізраїлю, віддаючи перевагу правим партіям.

Зовні хабадників можна сплутати з членами партії ШАС, що представляє собою об'єднання релігійних східних євреїв. Мода на чорні піджаки і сюртуки з'явилася відносно недавно – їй близько років 50.

При більш детальному вивченні виявляється, що любавичські хасиди носять під сорочкою таліт-катан з вовняної тканини, тоді як сефарди дозволяють собі носити бавовняний таліт-катан, в якому не так спекотно в ізраїльську спеку.

Якщо дуже пощастить, то у святкові дні є шанс зустріти релігійного єврея у сірих штанах до колін з білими підколінками. Насправді ці штани білі, але у дрібну клітинку сірого кольору.

Носити такі штани має право лише прямиї нащадок одного з відомих угорських та румунських рабинів. Своім зовнішнім виглядом ця людина демонструє, що готовий за бажання стати на чолі хасидського двору, на що має право по своєму народженню.

На лідерах східноєвропейських дворів теж можна побачити такі штани, але ці люди, як правило, ходять не поодинокі, а з численним супроводом.

Сьогодні в Ізраїлі практично не зустрінеш голів хасидських дворів у будь-яких химерних вбраннях, бо всі вони намагаються дотримуватися демократичного стилю в одязі – основної тенденції нашого століття.

Адель КЕРНЕС.

Черкаські євреї

з книги Василя Борисовича Страшевіча
„Черкаси за межами століть”

(Продовження. Початок в номері № 7 (270))

Цікаво, що в справах общини міста дозволялось брати участь всім євреям чоловічої статі, які досягли 25-річного віку. Загальні збори громади обирали громадського рабина, який разом з радою керував суспільним життям єврейської спільноти міста і був її духовним наставником.

На початку 10-х років головним рабином черкаської громади було обрано Нахмана Ароновича Шнейерсона, а даяном (суддею) – Дубинського.

Проте, не завжди на утримання деяких закладів у єврейської общини вистачало коштів. Тоді опікунська рада зверталася до міської Думи по допомогу. У 1907 році на утримання місцевої єврейської лікарні тільки у листопаді необхідно було 507 руб. 86 коп. Міська Дума виділила 325 руб. та ще від хворих поступило 10 руб. 20 коп., так що відшукати залишок у 172 руб. 66 коп. для громади не спричиняло значної справи.

До речі, єврейська лікарня була створена з ініціативи місцевого лікаря Мінаевича і була розрахована на 20 ліжок, що було достатньо на той час для общини. В діяльності лікарні завжди брали активну участь місцеві лікарі М.Я. Гольдфарбайтер, А.І. Гопень, С.Н. Гольденштейн, Н.Д. Цейтмен, Н.В. Любарський та інші, які безкоштовно проводили огляд хворих, консультували порадою, оперували їх тощо.

Не залишалися осторонь найбільш самотні євреї. Громада піклувалася про них. До кінця своїх днів вони мешкали в богодільні. Для цього громада орендувала у підприємця Малишева просторий будинок, розташований на розі вулиць Парадної (нині – Дашковича) та провулку Старобазарного (нині – Кооперативний), а згодом на розі вулиць Старобазарної – нині Замковий узвіз) та Дніпровського шосе (в зоні затоплення) за кошти, зібрані громадою, збудували ошатний будинок для богодільні. В різні періоди в ньому перебувало від 20 до 40 літніх людей. Вони повністю утримувалися за рахунок єврейської общини. Своїх літніх людей, особливо самотніх, опікунська рада ніколи не забувала, завжди піклувалася про них. Тому й не дивно, що в повітовому місті ніколи не було жebraків серед єврейського населення, тим паче серед дітей: сиріт на виховання брали заможні люди.

Громада завжди вишукувала кошти для утримання своїх благодійних закладів. Ніколи не було затримки чи заборгованості на ці заходи. Кожна копія була на обліку і контролювалася опікунською радою. Наприклад, у звіті за січень 1917 року уповноважений ради богодільні звітував перед опікунською радою за витрати на її утримання у сумі 132 руб. 50 коп. Цю акцію проконтролювала і рада богодільні в складі Ф. Рабиновича, Я. Шуклера, Ш. Українського, І. Моськіна, Г. Мошенського і Л. Хорола.

Відчутну матеріальну допомогу міській громаді надавало також Товариство допомоги бідним євреям, яке очолював володар найбільшої на півдні України Черкаської тютюнової фабрики, купець І гільдії А.А. Зарицький.

Євреї – народ заповзятий, підприємницький, ніколи не сидить без діла. Цей дух підприємницького господарювання в місті відчувався на кожному кроці: з'явилися нові невеличкі підприємства, поживалася торгівля, при єврейських оселях відчинялися прилавки, на яких для продажу лежали товари, вироблені єврейськими умільцями. Черкаські ковбаси сири користувалися попитом на губернських ринках. Господарями в більшості черкаських підприємств, майстерень, кузень, постоялих дворів були привітні, роботящі, підприємницькі люди єврейської національності, які створювали місту імідж торговельно-промислового і культурного повітового центру.

У 1864 році в Черкасах мешкало понад 700 міщан єврейської національності, серед яких було вже 57 купців третьої гільдії (в той час як серед іншої категорії жителів їх було 25 осіб).

Розвиток промислового виробництва приносив досить вагомий прибуток до міської скарбниці. У 60-х роках на 30 підприємств міста працювало 648 робітників, валовий продукт становив 2878 тисяч рублів.

У середині XIX століття в Черкасах поруч з невеличкими про-

мисловими підприємствами почали з'являтися великі підприємства. Першою ластівкою стало будівництво у 1854 році цукрорафінадного заводу. На південній околиці міста він задимив високою димогарною трубою, сповіщаючи про прихід нової формації суспільства, яка цупкими руками усе міцніше й масштабно огортала віддале російське життя. Капіталізація виробництва докотилася і до Черкас, яке займало вигідне географічне положення, розташувалося біля Дніпра і маючи залізне і водне сполучення. Сюди потягнулися підприємці нової формації, шукаючи найвигідніші місця, куди можна вкласти свої капітали, та у гонитві за дешевою сировиною, й не менш дешевою робочою силою.

Черкаський цукрорафінальний завод, збудований на кошти акціонерного товариства на чолі з підприємцем Лазарем Бродським, вважався на той час одним з найбільших підприємств такого типу по виробництву цукру-рафінаду. Оснащене імпортомним устаткуванням, виготовлене в Австро-Угорщині, він приносив значні дивіденди акціонерному товариству. А ось про життя робітників ніхто особливо не піклувався. Про їх виснажливу працю, важкі побутові умови існування яскраво змалював земляк черкасців І. Нечуй-Левицький в повісті „Микола Джеря” та в доповідних записках доносив підприємцю Л. Бродському інспектор акціонерного товариства майбутній єврейський письменник Шолом-Алейхем. Доведені до відчаю, робітники цукрового заводу не раз піднімалися на боротьбу проти своїх визискувачів.

Черкаський завод протягом кількох десятиліть вважався одним з основних постачальників рафінадного цукру в країні. Лише у 1896 році з Черкас надійшло на залізницю для перевезення понад 1320 тисяч пудів цукру.

У 1870 році поруч з десятками невеличкими тартаками працював на Митниці деревообробний завод черкаського підприємця Е.З. Чорнобильського.

Сировину для них сплавляли плотами, перевозили залізницею та баржами з білоруських лісів й місцевих лісових господарств. Лісосади та тартаки Д. Березинського, Н. Верлінського, І. Голодця, І. Грінблата, І. Капницького, Г. Циммермана, І. Чорнобильського, братів Цейтліних та інших обробляли деревину, що прибувала по залізниці та водним шляхом в Черкаси. Більшість підприємств працювало на замовлення, виготовляючи тару для місцевих заводів і фабрик, випилюючи матеріал для населення під забудову і лише деякі великі лісосади К. Швайгута, Г. Циммермана, Х. Гінзбурга та інших працювали, як кажуть „на свій страх і ризик”. За свідченням черкаської річкової судноплавної дистанції, для цих підприємств до пристані прибуло у 1910 році понад 9 мільйонів пудів сирих лісових матеріалів на суму понад мільйон рублів. А сплавом по воді прибуло зверху по Дніпру і розроблено понад 400 тисяч основи колод.

У 1878 році стала до ладу тютюново-махоркова фабрика, господарем якої був київський купець першої гільдії А.А. Зарицький. У двох цехах з виробництва тютюну та махорки працювало 112 робітників і було випущено продукції на 258 тисяч рублів (1884 р.).

На початку XX століття цукровий завод та тютюново-махоркова фабрика по кількості працюючих були найбільшими підприємствами в Черкасах. На цукрорафінальному заводі працювало 870 робітників, на тютюнової фабрики – 356 робітників, з них 239 жінок. Згодом у місті стали до ладу ще чотири тютюнові фабрики підприємців єврейської національності Летичевського, Теплицького, Лева, на яких працювали 599 робітників.

У 1885 році в Черкасах запрацював спиртовий завод, через два роки на Митниці поблизу пристаней відкрився шестиповерховий паровий млин І.А. Грінблата, згодом стали до ладу млини Березинського і Голодця. Було покладено початок мукомельній промисловості в місті. До них ще додалися вітряки, що опоясали Черкаси тісним кільцем по околицях.

Через десять років на Подолі виріс цвяховий завод спочатку акціонерного товариства, а згодом викуплений підприємцями П.К. Швайгутом і Г.Л. Циммерманом. Завод щороку виробляв до 100 тисяч пудів дротяних цвяхів на суму понад 15 тисяч рублів. Спеціальним виробництвом

двигунів займалася механічна майстерня „С.В. Черкавський і сини”.

Наприкінці XIX століття в Черкасах вже працювали срічкова фабрика Е.З. Чорнобильського, кахельний завод А. Вейцьковського, що виробляв понад 100 тисяч кахляних плиток (приблизно 300 кахельних пічок), оцтовий завод І. Шейкмана (на 5 тис. відер готової продукції), ковбасні майстерні підприємців Капіха та Геніха, які давали до двох тисяч пудів ковбасних виробів, тощо. Лише один потужний млин І.А. Грінблата виробляв 94 тисячі пудів борошна та 27 тисяч пудів висівок. Борошно з млинів І.А. Грінблата та М. Бранделіса вважалося найкращим по якості.

Спостерігаючи з видовищного майданчика Купецького саду (нині сквер імені Б. Хмельницького) на Поділ і Митницю, можна було бачити десятки задимлених труб підприємств, що вперлися у височину, символізуючи індустріальну ходу міста.

На придніпровському березі розташувалися лісові склади і магазини М. Александровського, М. Богуславського, Я. Гольштейна, братів Верлінських, М. Ефрусі, С. Фукса, Я. Сквирського, Є. Звенигородського та багатьох інших підприємців, які вели торгівлю з багатьма фірмами безлісних міст півдня України.

В місті також працювало понад три десятки бакалійних, мануфактурних магазинів, хлібопекарень, пивних, чайних, стolarsких майстерень, кузень. Чотири заїжджі двори, що належали підприємцям-євреям, щодня приймали понад двісті постояльців. Майже всі міські готелі також належали євреям-адміністраторам – „Віденські номери” на Дубасівський (нині – Хрещатик) тримав Р. Мошенський, мебльовані кімнати на Митниці – М. Тартаковський, „Петроградські номери” – Л. Белахов, готель на Парадній (нині – Дашковича) – Л. Болтянський та інші.

А ще в Черкасах у цей період працювало близько сотні бондарів, шевців, кравців, модисток, ковалів та інших майстрів-ремісників з числа єврейського населення.

Багаті євреї-підприємці, банкіри жили переважно в горішній частині Черкас, маючи просторі особняки (та ще й по кілька так званих прибуткових будинків). Згодом розкішні будинки почали будуватися по Старобазарній (нині – Замковий узвіз) купцями і підприємцями Школьниковим, Куперштейном, Квітницьким, Ципіним, Гольштейном, Зільберманом, Березинським та іншими, а також по Єврейській, Червоній (нині – Гагаріна), Безіменній (нині – спуск Острівського) та інших вулицях.

Єврейська біднота мешкала переважно на Подолі, в скривлених мазанках без дворів і тинів. У будинках трохи кращих розміщувалися родини шевців, кравців, лимарів та інших ремісників. Звуки молотка і терпуга від зорі до зорі наповнювали лабіринти кривих подільських провулків.

Деякі з черкаських євреїв були занадто бідними і неспроможні навіть сплачувати гербові мита. Наприклад, міщанка Перла Лейзоровичева не змогла сплатити 10 рублів 80 коп. сріблом, за що змушена була переховуватися від поліції. „Якщо знайдете її або майно, то донести про це губернській управі”, – інформували 19 серпня 1861 року „Київський губернський відомості”.

А ось в центрі Черкас приваблювали своєю ошатністю особняки підприємців Житомирського, братів Тобаровських, Зарицького, Швайгута, Жуковського та інших місцевих багатіїв. Багато з цих будинків вже давно повалені часом, а деякі збереглися до наших днів і приваблюють черкасців своєю вишуканістю й ошатністю.

(Продовження в наступному номері)

Шановні підопічні ЧОБЕФ „Хесед Дорот”!

Для надання вам будь-якої благодійної допомоги ми маємо зібрати документально підтверджену інформацію про ваші доходи. Будь ласка, у строк до **15 серпня 2024 р.** здайте куратору Хеседа або надішліть поштою на адресу 18010, м. Черкаси, вул. Б. Хмельницького, 66 наступні документи:

1. **Довідку з Пенсійного фонду** про розмір вашої пенсії (та/або пенсії чоловіка/дружини) за червень або липень 2024 р. (Це стосується і випадку, якщо шлюб не зареєстрований).

Якщо ви отримуєте пенсію на банківську картку, можна взяти довідку про розмір вашої пенсії в банку з печаткою банку (або сформувану довідку в застосунку Приват24).

2. **Для працюючих** – необхідно здати довідку про розмір заробітної плати, включаючи червень 2024 р., із зазначенням суми чистого доходу – „на руки”.

У випадку, якщо ви (і/або чоловік/дружина) періодично працюєте або працюєте не офіційно, і документів про доходи надати не можете, то потрібно написати заяву на ім'я директора Хеседа із зазначенням роду занять та середньомісячного доходу.

Адміністрація ЧОБЕФ „Хесед Дорот”.

Проект „ТУРБОТА ПОКОЛІНЬ – ХЭСЭД ДОРОТ” було створено та працює за підтримкою „Джойнт” (JDC) – провідною єврейською міжнародною гуманітарною організацією, яка понад тридцять років допомагає нужденним євреям і розвиває єврейське життя у країнах колишнього Радянського Союзу.

Детальну інформацію про JDC ви знайдете на сайті: www.JDC.org

Соціальні послуги для підопічних (жертв нацизму) ЧОБЕФ „Хесед-Дорот” надаються за підтримки гранту від „Конференції з матеріальних претензій єврейського населення до уряду Німеччини”.

Газета „Разом-Інейнем”. Засновник – Черкаський обласний благодійний єврейський фонд „Турбота покоління – Хесед Дорот”.

ідентифікатор медіа – R30-03581.

Адреса редакції: 18010, Черкаси, вул. Б. Хмельницького, 66.

☎ (0472)37-70-79, 54-41-48; 54-43-11.

e-mail: ineinem20@gmail.com <http://hesed-dorot.ck.ua>

Надруковано в друкарні м. Чернобай. Наклад 800 прим.

Підписний індекс 90781.

Розповсюджується безкоштовно.

Наші спонсори: Єврейська Федерація Великий МетроВест Нью-Джерсі та Міжнародна громадська організація Центр „Джойнт”.

Прохання поводитися з цим виданням акуратно – в ньому є слова Тори.